

Ławra Poczajowska – monaster pw. Zaśnięcia NMP 1918–1939

Pochayiv Lavra –
The Monastery of the Assumption of the Blessed Virgin Mary 1918–1939

Urszula Anna Pawluczuk

Uniwersytet w Białymstoku, Białystok, Polska

ORCID: 0000-0002-1419-4788

urpaw@uwb.edu.pl

Abstract:

Due to the 100th anniversary of the autocephaly of the Orthodox Church in Poland in 2024, the significant role of the strongest monastic center in the Second Polish Republic should be emphasized.

The Pochaiv Lavra was directly subordinated to the metropolitan of the Orthodox Church. It was not only a source of spiritual, prayer and pilgrimage power, but it also provided great economic, intellectual, cultural and charitable support for the Church and for the faithful.

Streszczenie:

Z uwagi na przypadające w 2024 roku 100-lecie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, należy podkreślić znaczącą rolę najsilniejszego ośrodka monastycznego w II Rzeczypospolitej. Ławra Poczajowska podlegała bezpośrednio metropolii Kościoła prawosławnego, stanowiła nie tylko o sile duchowej, modlitewnej i pielgrzymkowej, ale była również bardzo dużym wsparciem ekonomicznym, intelektualnym, kulturowym i charytatywnym zarówno dla Kościoła, jak i wiernych.

Keywords:

monastery, Pochaiv Lavra, Orthodox Church, Second Polish Republic

Słowa kluczowe:

monaster, Ławra Poczajowska, Kościół prawosławny, II Rzeczypospolita

Cite this article / Cytowanie:

Pawluczuk, U., (2025). Pochayiv Lavra – The Monastery of the Assumption of the Blessed Virgin Mary 1918-1939. Elpis, 27: 82–91. <https://doi.org/10.15290/elpis.2025.27.07>

Licence / Licencja:

© Copyright 2025 Urszula Anna Pawluczuk

Monasteria prawosławne na terenie II Rzeczypospolitej, które reaktywowały swoją działalność po I wojnie światowej, a szczególnie po powrotach większości mnichów i mniszek z „bieżeństwa” [przesiedlenia – U.P.], zdecydowanie były monasterami, których dzieje sięgają czasów dawnej Rzeczypospolitej. Wśród nich znajdowały się: Ławra Poczajowska, Ławra Żyrowicka, Ławra Supraska, przy czym status ławry utrzymała jedynie ta pierwsza. Monaster w Żyrowicach nie stracił na znaczeniu jako ośrodek życia duchowego, pątniczego, kultu ikony Matki Bożej Żyrowickiej, jednakże borykał się z wieloma problemami ekonomicznymi (Pawluczuk, 2008, s. 104–113). Wspólnota supraskich mnichów formalnie

przez Św. Synod nie została rozwiązana, zachowała swoją ciągłość i mieszkała gościnnie w monasterze żyrowickim, sprawując posługę duszpasterską w różnych parafiach diecezji (PAM, sygn. 938). W okresie międzywojennym dwaj mnisi suprascy mieszkali w monasterze supaskim, ale zostali z niego usunięci po interwencji księdza Lucjana Chaleckiego – katolickiego dziekana białostockiego, który pisał w kwietniu 1919 r. do MWRiOP: „Prawosławni usiłują cerkiew wraz z klasztorem zatrzymać i czynią starania o przyznanie im prawa dalszego władania. Wobec czego zmuszony jestem wystąpić w obronie własności Kościoła Katolickiego” (Bołtryk, 1993, s. 14). Mnisi suprascy w 1922 r. zostali eksmitowani, a mnich Sawa (Hawryluk) na polecenie wojewody białostockiego definitywnie opuścił monaster 27 maja 1924 roku.

Najsilniejszą ostoją życia monastycznego w okresie międzywojennym bez wątpienia była znajdująca się na Górze Poczańskiej od XII w. Ławra Poczańska pw. Zaśnięcia Matki Bożej¹. Ławra posiadała statut staupigii, co oznaczało, że bezpośrednio podlegała metropolii Kościoła prawosławnego w Polsce.

Status Ławry monaster poczański otrzymał w latach 1833–1834, kiedy namiestnikiem monasteru był archimandryta Antonii Rafalski. Jego chirotonia na pierwszego w dziejach biskupa warszawskiego, wikariusza eparchii wołyńskiej miała miejsce 8 lipca 1834. Pełnił on tę funkcję od momentu powrotu monasteru poczańskiego z unii do prawosławia (1834–1843), kiedy to otrzymał nominację na metropolitę nowogrodzkiego, sankt-petersburskiego, estońskiego i finlandzkiego oraz archimandrytę monasteru Św. Trójcy Ławry Aleksandra Newskiego, a także członka Św. Synodu Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Archimandryta Antonii Rafalski pochodził z Wołynia z rodziny duchownego, unickiego księdza (Svistun, 2010, s. 84–85). Wyrastał w kulturze pogranicza polsko-ruskiego. Archimandryta Antonii posiadał autorytet wśród wiernych na Wołyniu zarówno w środowisku prawosławnym, jak i katolickim. Wspierał rozwój pracowni ikonopisarskich i szkolnictwo duchowne. Pierwszą liturgię w monasterze poczańskim odprawił 25 października 1831 r. z udziałem mnichów prawosławnych (monaster poczański odebrano i przekazano bazylianom w 1723 r.).

W okresie II Rzeczypospolitej Ławra Poczańska stanowiła centrum życia monastycznego, wokół którego zgromadzone były pozostałe monasterie diecezji wołyńskiej. Dziekanem wołyńskich monasterów męskich był zawsze zastępca przełożonego ławry – namiestnik (bądź wikary biskup diecezji wołyńskiej), ona sama natomiast podlegała bezpośrednio metropolii, będącemu jej nominalnym przełożonym (Pawluczuk, 2007, s. 252). Dziekan monasterów męskich odpowiadał za zgodną ze statutem monasterskim organizację życia w poszczególnych ośrodkach monastycznych i wykonywał polecenia biskupa – przełożonego wszystkich monasterów danej diecezji. Z dziekanem ich przełożeni konsultowali różne kwestie personalne i ekonomiczne. Praktycznie przez cały okres międzywojenny, już od 27 lutego 1923 r., metropolita Kościoła prawosławnego w Polsce Dionizy Walecki szczególnie związany był z Ławrą Poczańską (Pawluczuk, 2011, s. 215–227). Synod

¹ Z dziejów monasteru szerzej por.: Amvrosij, 1787; Antonovič, 1938; Borkowski, 2014, s. 173–181; Hojnackij, 1888, 1997; Dubilko, 1986; Lapiński, 1899; Metropolita Ilarion, 1961; Osadczy, 2007, s. 391–395; Pawluczuk, 2002, s. 5–8; Pawluczuk, 2010, s. 275–279; Pawluczuk, 2013, Petruševič, 1863, s. 158–161; Teodorovič, 1930; Tripol'skij, 1896, t. 15–18, s. 570–575, 607–617, 672–675, 687–710; Zelinskij, 2000.

nadał też abp. Dionizemu godność archimandryty Ławry Poczajowskiej. Diecezją wołyńską zarządzał równocześnie do 1934 roku. Synod 29 marca 1934 r. diecezję wołyńską powierzył biskupowi Aleksemu Gromadzkiemu (biskup łucki, arcybiskup grodzieński), którego zadaniem było uspokojenie napięć narodowościowych. Arcybiskup opowiadał się za wprowadzeniem języka ukraińskiego do nabożeństw. Arcybiskupem diecezji wołyńskiej był do 25 czerwca 1940 r., następnie 18 sierpnia 1941 ponownie został arcybiskupem tej diecezji oraz metropolitą Ukraińskiej Autonomicznej Cerkwi Prawosławnej, znajdującej się w kanonicznej jedności z Patriarchatem Moskiewskim i stojącej w opozycji wobec popieranego przez władze III Rzeszy Ukraińskiego Kościoła Autokefalicznego (Gulko, 2011, s.163–174).

Z diecezją wołyńską w II Rzeczypospolitej związani byli też: Polikarp (Piotr Dmitrijewicz Sikorski) – biskup łucki, Szymon (Symeon Wasilijewicz Iwanowski) – biskup ostrogski oraz Antoni (Aleksander Franciewicz Marcenko) – biskup koszyrski.

Metropolita Dionizy pod naciskiem władz państwowych uległ żądaniom Ministerstwa WRiOP i zgodził się na odejście ze stanowiska arcybiskupa diecezji wołyńskiej. Pozbawiony jurysdykcji nad eparchią wołyńską, metropolita próbował utrzymać swoje wpływy na tym obszarze nieformalnie przez nacisk i kontrolę arcybiskupa Aleksego oraz obsadzenie zaufanymi ludźmi głównych stanowisk w eparchii (konsystorz, komitety misyjne, dziekanaty i parafie). W liście do ministra WRiOP Janusza Jędrzejewicza metropolita Dionizy pisał:

- Byłem osobiście w Poczajowie, stałem się świadkiem, a poniekąd nawet celem dokonanych tam rozruchów cerkiewnych i wiem, kto był ich sprawcą. Stwierdzam, iż były to rażące objawy anarchizmu religijnego i kościelnego. Organizatorami ich byli ukraińscy posłowie i senatorowie, członkowie BBWR, a wykonawcami – kilkudziesięciu parobczaków, specjalnie sprowadzonych z miejscowości, gdzie t.z. Selrob posiada większe wpływy... Przypuszczam, iż gdyby coś podobnego wypadkiem poczajowskim zaszło w Częstochowie, Wilnie lub Warszawie w stosunku do wyższych dostojników Kościoła Katolickiego, to w żadnym wypadku podobne zaburzenia nie byłyby tolerowane i usprawiedliwiane przez Władze Państwowe (BUW, Dział Rękopisów, nr 432.(1)).

Przez cały okres międzywojenny metropolita Dionizy przybywał często, szczególnie w najważniejsze święta, do monasterów szczególnie mu bliskich na Wołyniu, ale także wizytował monaster w pozostałych diecezjach. W diecezji wołyńskiej po dwóch okresach rewindykacji znajdowały się następujące monasterie męskie: w Zahajcach, w Krzemieńcu, w Dubnie, w Dermaniu oraz żeńskie: w Korcu, w Zimnem, w Obyczach. Oprócz tego w diecezji polesko-pińskiej był jeden monaster męski w Mielcach, w diecezji warszawsko-chełmskiej monaster męski w Jabłecznej, w diecezji grodzieńsko-nowogródzkiej dwa monasterie w Grodnie – męski oraz żeński i męski w Żyrowicach, w diecezji wileńsko-lidzkiej monaster męski Św. Ducha, męski Św. Trójcy i żeński św. Marii Magdaleny w Wilnie (Pawluczuk, 2007, s. 76–77).

Warto zauważyć, że przed objęciem stanowiska metropolity, Dionizy Waledyński od 21 kwietnia 1913 r., kiedy to odbyła się chirotonia ówczesnego archimandryty na biskupa krzemienieckiego, wikariusza diecezji wołyńskiej, związany był z życiem monastycznym na Wołyniu. Chirotonia przyszłego metropolity odbyła się w Ławrze Poczajowskiej, a przewodniczył jej patriarcha Antiochii i całego Wschodu Grzegorz IV. Pastorał nowemu biskupowi wręczył patriarcha Antiochii i biskup Antoni

(Chrapowicki), arcybiskup wołyński i żytomierski, który wówczas w swej mowie podkreślił, że „...dla biskupa są potrzebne szczególna moc ducha, nadzwyczajna czystość serca, gorąca pobożność, stałość wyznawcy i bezgraniczna współczująca miłość do ludzi” (Lenczewski, 1985, s. 120). Patriarcha Antiochii przebywał w Ławrze Poczajowskiej od 4 do 21 kwietnia 1913 r. Modlił się przy relikwiiach św. Hioba Poczajowskiego czy stopce Matki Bożej odcisniętej w skale, przed słynącą z cudów ikoną Matki Bożej Poczajowskiej. W kazaniach do wspólnoty monastycznej i zgromadzonych wiernych podczas liturgii podkreślił, że Ławra Poczajowska to miejsce, które należy do światowego prawosławia (Pridatko, 2013, s. 182–183).

W II Rzeczypospolitej najwięcej zakonników należało do Ławry Poczajowskiej. Według spisów liczby mnichów z ośrodków monastycznych na terenie II Rzeczypospolitej pod koniec lat trzydziestych było ok. 280 mnichów i 85 mniszek oraz ok. 140 posłuszników i 260 posłusznic (Pawluczuk, 2007, s. 233). W monasterze poczajowskim było ok. 150 mnichów i przez cały okres międzywojenny ich przybywało. Wynikało to z dużego znaczenia tego ośrodka kultowego i jego roli na przestrzeni wieków w Kościele prawosławnym. Około jednej trzeciej mnichów poczajowskich stanowili mnisi pochodzenia rosyjskiego, a zdecydowana większość była pochodzenia ukraińskiego i białoruskiego.

Do Ławry Poczajowskiej w 1930 r. należeli mnisi, z których większość ukończyła szkoły cerkiewno-parafialne, znajdowała się tam również spora grupa mnichów, którzy ukończyli szkoły średnie i wyższe. Przełożony Ławry Poczajowskiej – metropolita Dionizy (Konstanty Waledyński) ukończył seminarium, a następnie w 1900 r. Akademię Duchowną w Kazaniu. Namiestnik monasteru archimandryta Damaskin (Dionizy Maluta) ukończył szkołę duszpasterską w Żytomierzu i Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim; ihumen Borys (Józef Jakubowski) w 1898 r. ukończył Seminarium Duchowne w Kijowie i Wydział Prawa na Uniwersytecie Warszawskim; hieromnich Jerzy (Aleksy Korenistow) ukończył Seminarium Duchowne w Krzemieńcu i Studium Teologii Prawosławnej UW; hieromnich Beniamin (Sergiusz Nowicki) w 1925 r. ukończył Seminarium Duchowne w Wilnie, a w 1930 r. Studium Teologii Prawosławnej UW; hieromnich Atanazy (Antoni Martos) w 1925 r. ukończył gimnazjum w Nieświeżu i w 1930 r. Studium Teologii Prawosławnej UW; hierodiakon Aleksy (Konius) ukończył gimnazjum w Jessientuki (Rosja), Konserwatorium w Moskwie w 1915 r., Konserwatorium w Paryżu w 1920 r. oraz Studium Teologii Prawosławnej w Sofii (Bułgaria); mnich Magistrian (Michał Rosjan) ukończył Szkołę Wojskową Artylerii. Duża grupa zakonników ukończyła Seminarium Duchowne w Krzemieńcu, należą do nich m.in. ihumen Ignacy (Eliasz Tymoszczuk), hieromnich Pankracjusz (Piotr Kaszperuk), hieromnich Meliton (Zachariasz Jarmuś), hieromnich Ignacy (Mikołaj Czerów). W latach trzydziestych XX wieku część zakonników uczyła się w Seminarium Duchownym w Krzemieńcu, natomiast duża grupa, przede wszystkim posłuszników, uczyła się w Szkole Teologicznej w Ławrze Poczajowskiej (Pawluczuk, 2007, s. 252–255).

Obserwuje się także duży nacisk na kształcenie mnichów poczajowskich w Seminarium Duchownym w Krzemieńcu, w Szkole Teologicznej dla zakonników, działającej od 1934 r. w Ławrze Poczajowskiej, w Studium Teologii Prawosławnej powstałym w 1925 r. na Uniwersytecie Warszawskim oraz na wyższych uczelniach teologicznych poza granicami państwa. Należy podkreślić, że wykształceni mnisi byli pedagogami w wymienionych szkołach średnich i wyższych. Wyżsi w hierarchii zakonnej mnisi pełnili szereg funkcji i stanowisk w Kościele prawosławnym, zajmując najwyższe stanowiska

zakonne i wchodząc w skład członków Soborów Duchownych monasterów, Diecezjalnych Konsystorzów Duchownych i Św. Synodu czy prowadząc działalność misyjną².

W największym ośrodku monastycznym w II Rzeczypospolitej, Ławrze Zaśnięcia NMP w Poczańsku, ulokowano wiele instytucji gospodarczych, oświatowych i charytatywnych. Monaster posiadał własną drukarnię, księgarnię, aptekę, pracownię ikonograficzną, zakład ślusarski i ciesielski, fabrykę świec, piekarnię i sierociniec. Od 1930 r. w ławrze organizowano kursy dyrygenckie dla psalmistów. Przez cały okres międzywojenny życie duchowe i jego rozwój w monasterze był na pierwszym miejscu. Dużym sukcesem było zorganizowanie przez władze cerkiewne od 1934 r. szkoły teologicznej dla mnichów w Ławrze Poczańskiej.

Szkoła funkcjonowała na zasadach prywatnej szkoły średniej. Była sześciolatnia, pierwsze dwa lata nastawione były na edukację ogólnokształcącą, a kolejne cztery na edukację teologiczną. Kadre pedagogiczną stanowili głównie duchowni posiadający wyższe wykształcenie teologiczne, a także pedagodzy świeccy nauczający przedmiotów ogólnokształcących. Uczniami szkoły byli mnisi z wszystkich monasterów Rzeczypospolitej. W pierwszym roku uruchomiono cztery klasy pierwsze, w których łącznie uczyło się 101 mnichów (PAM, sygn. 1192; Pawluczuk, 2007, s. 288–290). Szkoła działała do wybuchu II wojny światowej.

Dochody ławry pochodziły ze sprzedaży wyprodukowanych przez mnichów towarów, środków pozyskiwanych z dzierżaw gruntów i budynków, datków wiernych, sprzedaży energii elektrycznej dla miasta Poczańska. Jedną trzecią dochodów ławry przekazywano metropolii, które to środki finansowe wykorzystywano na rozwój szerokiej działalności wydawniczej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (PAKP). Z drukarni metropolitalnej wychodziły przede wszystkim księgi liturgiczne, modlitewniki w języku staro-cerkiewno-słowiańskim oraz polskim, ukraińskim, białoruskim, a nawet czeskim. Wydawano również literaturę teologiczną czy szereg broszur przeznaczonych dla wiernych. Ze znakomicie prosperującego wydawnictwa metropolitalnego pochodziło wiele znakomitych druków, z których przez wiele dziesiętków lat korzystano zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami, m.in. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Czechosłowacji. Pozostałe środki (2/3 swoich dochodów) ławra przeznaczała na utrzymanie Świętego Synodu, dermańskich szkół duchownych, Seminarium Duchownego w Krzemieńcu, na działalność charytatywną i oświatowo-kulturalną, a także na utrzymanie wspólnoty mnichów poczańskich, gdyż żadnych dotacji ani wsparcia finansowego od państwa nie otrzymywała do czasu uregulowania stanu prawnego Kościoła prawosławnego (DATO, f. 258, op. 3, nr 580, k. 18, 40; nr 295).

² Kościół prawosławny potrzebował zdolnych kapłanów, którzy mogliby propagować idee prawosławne oraz przeciwstawiać się obcym Kościołowi ruchom religijnym. Jedną z uchwał zjazdu w Poczańsku głosiła podjęcie niezbędnych działań przeciw rozpowszechnianiu się różnorodnych ruchów religijnych (*Postanowienie Wołyńskie...*, 1922, s. 34). W 1938 roku podczas fazy nawracania ludności prawosławnej na katolicyzm komitety broniły prawosławia. Z tego powodu narażały się na konflikt z władzą państwową (AAN, UWŁ, sygn. 1181/38, k. 69: Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 3 za miesiąc marzec 1938 roku, 12 kwietnia 1938 roku). Podczas sprawowania rządów przez nowego wojewodę wołyńskiego Aleksandra Hauke-Nowaka, pod koniec 1938 roku, wołyński diecezjalny misjonarz (od 1934 r.) ks. Serafin Kaznowecki trafił do miejsca odosobnienia w Berezie Kartuskiej (*Prawosławna encyklopedia*, 2009, t. 36, s. 495–615).

Gospodarka monasteru poczajowskiego była wzorem dla okolicznej ludności i przyczyniła się do rozwoju ekonomicznego regionu. Otwarcie monasteru na społeczeństwo i jego działalność gospodarczo-oświatową podniosło jej prestiż wśród wiernych oraz było wzorem dla innych ośrodków monastycznych w II Rzeczypospolitej.

Udało się, pomimo braku uregulowań prawnych majątku Ławry Poczajowskiej, a także walki sądowej z episkopatem rzymskokatolickim w okresie międzywojennym, rozporządzać majątkiem ok. 1500 ha ziemi i lasu, był on jednak niewystarczający dla zaspokojenia potrzeb i zadań monasteru. Dodatkowym obciążeniem, także finansowym, były procesy sądowe, które ławra prowadziła o zachowanie majątku. W latach 1929–1934 trwał wzmożony okres zgłaszania pozwów sądowych Kościoła katolickiego względem mienia Kościoła prawosławnego. Drugi okres rewindykacji owocował 614 pozwami przeciw instytucjom Kościoła prawosławnego. Kościół katolicki wniósł pozwy w stosunku do większości monasterów prawosławnych, tj. poczajowskiego, wileńskiego, żyrowickiego, dermańskiego, zimneńskiego, koreckiego, krzemienieckiego i mieleckiego (Duchowny Sijacz, 1929, s. 320; Duchowny Sijacz, 1930, s. 331–332).

W obliczu otrzymanej w 1924 r. autokefalii (por.: Mironowicz, 2023), ale wciąż brakujących gwarancji prawnych, hierarchowie prawosławni powołali komisję do obrony przed sądami stanu posiadania Cerkwi oraz mobilizowali opinię społeczną. Metropolita Dionizy wystosował m.in. list pasterski do wiernych, w którym napisał: „Dokąd pójdziemy, jeśli zostaniemy pozbawieni swoich świątyń? Gdzie złożymy na wieczny odpoczynek swych zgrzybiałych ojców? Gdzie ochrzczimy swe dzieci?” (Pawluczuk, 2011, s. 221; PAM, sygn. III–7d). Metropolita ogłosił także zbiórkę pieniędzy na obronę ławry i innych monasterów w sądach. Nie tylko hierarchowie cerkiewni, ale także społeczeństwo, również z zagranicy, m.in. z Nowego Jorku, zarówno wspierało finansowo, jak i protestowało, wysyłając chociażby pisma do prezydenta Polski czy organizacji międzynarodowych. W obronie ławry pismo do Ligi Narodów wysłał m.in. były archimandryta Ławry Poczajowskiej Witalij (Maksymienko), który domagał się przestrzegania praw mniejszości w Rzeczypospolitej, zagwarantowanych w Traktacie Wersalskim z 28 czerwca 1919 roku (AAN, MWRiOP, sygn. 1010, k. 96–99). Podobne pisma do Ligi Narodów wystosowali również posłowie na sejm RP z Klubu Białoruskiego i Ukraińskiego. Tej fali rewindykacji przeciwstawił się oficjalnie unicki metropolita lwowski Andrzej Szeptycki.

Sąd Najwyższy RP 16 stycznia 1934 r. wydał orzeczenie, uznające drogę sądową za niewłaściwą z uwagi na to, że dysponentem majątku cerkiewnego, w tym Ławry Poczajowskiej, jest administracja państwowa (Mironowicz, 2004, s. 94; Papierzyńska-Turek, 1989, s. 351–352). W okresie międzywojennym ławra była rozwijającym się gospodarstwem i przedsiębiorstwem. Zdecydowała się pokazać swoje osiągnięcia na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, jednakże po pierwotnym poparciu, organizatorzy ostatecznie odmówili pawilonu do wystawienia produktów i eksponatów (DATO, f. 258, op. 3, nr 560, k. 36, k. 43).

Ławra Poczajowska nie tylko była bogactwem duchowego wsparcia dla Cerkwi i wiernych przybywających w pielgrzymkach zarówno na główne święta monasteru, jak i święta ogólnocerkiewne, ale zachwycała swoim położeniem, architekturą świątyń i budynków monasterskich. Do monasteru poczajowskiego pielgrzymowali wierni z całego Wołynia, wierni z pozostałych czterech diecezji, rokrocznie pielgrzymowali tam wierni z Warszawy, pokonując trasę ok. 500 kilometrów. Silna więź z Ławrą

Pocajowską w okresie międzywojennym przejawiała się także rozpowszechnianiem się w wystrojach wnętrz cerkwi wszystkich diecezji kopii ikony Matki Bożej Pocajowskiej, czy wizerunku św. Hioba Pocajowskiego, np. w ikonostasie warszawskiej katedry metropolitalnej p.w. św. Marii Magdaleny. Pielgrzymki były relacjonowane w prasie cerkiewnej i świeckiej.

Ławra Pocajowska posiadała także skity i domy monasterskie poza Pocajowem. W skicie Św. Ducha, widocznym z Góry Pocajowskiej, z reguły mieszkało ok. 30 mnichów, którzy nie tylko oddawali swoje życie rozwojowi duchowemu, ale prowadzili gospodarkę, szczególnie sady, ogrody i pasiekę. Z kolei skit św. Jerzego na „Kozackich Mogiłach” usytuowany w pobliżu Beresteczka prowadził sierociniec. Skit św. Jerzego także był narażony na niebezpieczeństwo jego zamknięcia przez władze wojewódzkie, które wskazywały na jego antypolski charakter, ponieważ w cerkwi niższej znajdowały się za szkłem czaszki i kości pochowanych w 1651 r. w tym miejscu kozaków, którzy zginęli pod Beresteczkiem (Pawluczuk, 2007, s.102–104).

Ławra Pocajowska, jak i pozostałe monasterium w okresie międzywojennym, pełniła nadal swoje zadania, kontynuując tradycje wypracowanych w poprzednich stuleciach wzorców życia monastycznego obowiązujących w monasterach Kościoła wschodniego, których nadrzędne zasady wyznaczała reguła św. Bazylego Wielkiego. Pomimo braku akceptacji projektów organizacji życia wewnętrznego przez państwo do czasu ukazania się Dekretu Prezydenta z 1938 r. i zatwierdzeniu *Statutu Wewnętrznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego* z 1939 r., życie monastyczne opierało się na istniejących statutach wewnętrznych monasterów ukształtowanych na bazie tradycji i prawa kanonicznego (Pawluczuk, 2007, nr 27, s. 217–223).

Metropolita podkreślał, że ogólne zadania i przeznaczenie monasterów prawosławnych w wielowiekowym procesie historycznym uczyniły z monasterów przede wszystkim „przybytki podniosłego nastroju modlitewnego, uświęconego wiekową tradycją, obecnością św. obrazów słynących cudami i relikwii świętych, a także grobów świętych i męczenników, założycieli klasztorów” (AAN, MWRiOP, sygn. 1227, k. 4–5). Metropolita Dionizy określił zadania, jakie mają do spełnienia monasterium wśród mieszkającej okolicznej społeczności, dla której życie monastyczne powinno być wzorem prawdziwego chrześcijanina. Szczególny wpływ na wiernych monasterium posiadały w dni świąteczne, w które na modlitwie gromadziły się tysiące pielgrzymów. Uroczysty ceremoniał nabożeństw, cała doniosła atmosfera świąt, pełna modlitewnego napięcia, według metropolity „rozbudza w duszach zgromadzonego ludu wyższe ideały moralne i skłania myśli ku Bogu i kościołowi” (AAN, MWRiOP, sygn. 1227, k. 4–5). Metropolita zwrócił też uwagę na majątek monasterów, który „składa się z nieruchomości i kapitałów, pochodzących z ofiar i zapisów ludzi pobożnych, z ofiar wiernych, z dochodów pracy mnichów i mniszek i t.p.” (AAN, MWRiOP, sygn. 1227, k. 4–5). Metropolita Dionizy widział bardzo szerokie możliwości rozwoju życia monastycznego, m.in. władze cerkiewne w celu integracji życia monastycznego zamierzały wydawać pismo *Prawosławny mnich*, w którym znajdowałyby się teksty o charakterze teologicznym, cerkiewno-historycznym, misyjnym, a także teksty informujące o charytatywnej i wychowawczej działalności monasterów. Nie wszystkie zamierzone cele ze względów finansowych i prawnych mogły być zrealizowane. Sam fakt, że plany rozwoju instytucji przyklasztornych powstawały, świadczy o dużej dynamice duchowieństwa zakonnego.

Znaczenie Ławry Poczajowskiej w rozwoju duchowości wśród duchowieństwa i wiernych w Kościele prawosławnym w II Rzeczypospolitej było fundamentalne. Najważniejsza świątynia Wołynia nadal pełniła rolę ostoji duchowości, która nieprzerwanie (zarówno po II wojnie światowej, jak i dzisiaj) stymuluje i wpływa na postawy duchownych i wiernych, a także na ich wybory życiowe. Doskonale wiemy, że obecny zwierzchnik PAKP metropolita Sawa (Hrycuniak) po pielgrzymce absolwentów seminarium warszawskiego w 1957 r. wiedział, jaką drogę życiową obierze, drogę mnicha. Mimo tego, że Ławra Poczajowska jest obecnie poza granicami Polski i na Ukrainie trwa wojna, to modlitwa nie ustaje, a wierni pielgrzymują także z Polski, Mołdawii, Rumuni, Czech, Słowacji i innych państw.

Tadeusz Wyszomirski zauważa, że: „Dzisiaj w dobie wzmożonego ruchu turystycznego warszawski sobór odwiedzają ludzie praktycznie z całego świata. Pojawiają się też prawosławni wierni ze Wschodu. Wśród tych ostatnich wyróżniają się pozytywnie pochodzący z Wołynia. W ich zachowaniu w cerkwi, świadomości religijnej, daje się wyraźnie zauważyć kształtujący ich wpływ Poczajowskiej Ławry, jak również innych miejscowych monasterów. My w Warszawie mówimy o nich – nasi ludzie! Są nam bliscy, przez stulecia wspólnego historycznego doświadczenia” (Wyszomirski, 2011, s. 97).

Bibliografia

Materiały archiwalne

AAN, MWRiOP, sygn. 1010, k. 96–99 – *List archimandryty Witalija do Ligii Narodów*.

AAN, MWRiOP, sygn. 1227, k. 4–5 – *Pismo metropolity Dionizego do MWRiOP z 1 września 1924 r.*

BUW, Dział Rękopisów, nr 432.(1) – *Materiały Henryka Józewskiego przechowywane przez Stanisława Stempowskiego, teczka nr 51, Obsadzenia stanowiska biskupa diecezjalnego na Wołyniu 20.10.1933, pismo Metropolity św. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Polsce do Pana MWRiOP z dnia 14.10.1933.*

DATO, f. 258, op. 3, nr 580, k. 18, 40; nr 295, k. 1 – *Sprawozdania finansowe Ławry Poczajowskiej z okresu międzywojennego*.

DATO, f. 258, op. 3, nr 560, k. 36 – *Spis eksponatów przygotowanych przez ławrę na wystawę w Poznaniu*.

DATO, f. 258, op. 3, nr 560, k. 43 – *Pismo Zarządu Grupy Rzemiosła Powszechniej Wystawy Krajowej w Poznaniu do Soboru Duchownego Ławry Poczajowskiej z 21 czerwca 1929 r.*

PAM, sygn. 938 – *Spis mnichów supraskich z miejscem ich przebywania i pełnienia funkcji z 1930 i 1931 r.*

PAM, sygn. 1192 – *Spis mnichów uczących się w szkole dla mnichów w Ławrze Poczajowskiej w 1934 r.*

PAM, sygn. III–7d – *List pasterski metropolity Dionizego (Waledyńskiego) z 26 października 1929 r.*

Źródła opublikowane, opracowania, artykuły

Amvrosij, (Latocki) arh. (1787). *Skazanie o Počaevskej Uspenskoj lavre*. Počaev. [Амвросий, (Латоцкий) арх. (1787). *Сказание о Почаевской Успенской лавре*. Почаев.]

Antonovič, S. (1938). *Korotkij istoričeskij naris Počaevskej Uspinskoj Lavri*. Kremânes. [Антонович, С. (1938). *Короткий исторический нарис Почаевской Успенской Лавры*. Кремянец.]

Bołtryk, M. (1993). *Monaster supraski w okresie międzywojennym*. Wiadomości PAKP, nr 3, s. 14 [*Duchowny Sijacz*, 1929, 29, s. 320.]

- Borkowski, A. (2014). *Początki cenobii na Górze Poczańskiej i pierwsze donacje na rzecz monasteru*. „Elpis”, 16, s. 173–181.
- Hojnackij, A. (1888). *Pravoslavie na Zapade Rossii i Pat'erik Volyno-Počaevskij*. Moskwa. [Хойнацкий, А. (1888). *Православие на Западе России и Патерик Воыно-Почаевский*. Москва.]
- Hojnackij, A. (1897). *Počaevskaâ Uspenskaâ Lavra. Istoričeskoe poznanie*. Počaev. [Хойнацкий, А. (1897). *Почаевская Успенская Лавра. Историческое познание*. Почаев.]
- Dubilko, J. (1986). *The Pochaiv Monastery in the history of our nation*. Vinnipeg.
- Gul'ko, G. (2011). *Iz istorii episkopata i duhovenstva Volynskoj eparhii (1941–1945)*. „Istoriâ Pravoslavnoj Cerkvi na Volyni”, s. 163–174. [Гулько, Г. (2011). *Из истории епископата и духовенства Воынской епархии (1941–1945)*, «История Православной Церкви на Воыни», s. 163–174.]
- Lenczewski, M. (1985). Ks. *Metropolita Dionizy*, „Rocznik Teologiczny”, XXVII, z. 1, s. 103–182.
- Lapinskij, A. (1899). *Istoričeskoe i obšestvennoe poznanie Počaevskoj lavry*, Počaev. [Лопинский, А. (1899). *Историческое и общественное познание Почаевской лавры*, Почаев.]
- Mitropolit Ilarion, (1961). *Svâto-Počaevskaâ Lavra*. Vinnipeg. [Митрополит Иларион, (1961). *Свято-Почаевская Лавра*. Виннипег].
- Mironowicz, A. (2004). *Rewindykacja prawosławnych obiektów sakralnych w II Rzeczypospolitej*. „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 21, s. 83–103.
- Mironowicz, A. (2023). *Cerkiew prawosławna w Polsce i jej droga do autokefalii*. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Osadczy, W. (2007). *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Papierzyńska-Turek, M. (1989). *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*. Warszawa: PWN.
- Pawluczuk, U. (2002). *Drukarnia poczańska do 1831 r.* „Biuletyn Informacyjny Bractwa św. św. Cyryla i Metodego”, 1–2(23), s. 5–8.
- Pawluczuk, U. (2007). *Skrócone prawidła życia monastycznego*. „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 27, s. 217–223.
- Pawluczuk, U. (2007). *Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej*. Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku.
- Pawluczuk, U. (2008). *Żyrowicki monaster w okresie międzywojennym*. W: N. Nikolaev (red.) *Belorusskij sbornik*, IV, Sankt Peterburg: Rossijskaâ Nacional'naâ Biblioteka, s. 104–113.
- Pawluczuk, U. (2010). *Archiwum Ławry Poczańskiej w zbiorach Państwowego Okręgowego Archiwum w Tarnopolu*. W: W. Walczak i K. Łopatecki (red.), *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, s. 275–279.
- Pawluczuk, U. (2011). *Dionizy Waledyński a życie monastyczne w II Rzeczypospolitej*. „Pro Georgia Journal of Kartvelological Studies”, 21, s. 215–227.
- Pawluczuk, U. (2013). *Ławra Poczańska. Pod opieką Matki Bożej i św. Hioba*. Białystok: Libra.
- Petruševič, A. (1863). *Istoričeskie izvestiâ o derevânnoj Počaevskoj obiteli*. „Galičnanin”, 1, s. 158–161. [Петрушевич, А. (1863). *Исторические известия о деревянной Почаевской обители*. «Галичнанин», 1, s. 158–161.]
- Pokrovskij, M. (1913). *Russkie eparhii v XVI–XIX vekah. Ih otkrytie, sostoâniâ i priedy*, t. 1. Kazan'. [Покровский, М. (1913). *Русские епархии в XVI–XIX веках. Их открытие, состояния и приеды*, t. 1. Казань.]

- Postanowy Wołyns'koho Jeparchial'noho Zibrannia predstavnykiw duchowenstwa myrian 3–11 Žowtnia 1921 roku w Pocajiwskij Ławri, „Православна Воłyn” 1922, 1–4, s. 34. [Постановы Волинського Епархіяльного Зібрання представників духовенства мряян 3–11 Жовтня 1921 року в Почайівській Лаврі, „Православна Волян” 1922, 1–4, с. 34.]*
- Pravosławnaja encykłopedija, pod obšč. r'ed. Patr'ârha Mosk. i vseâ Rusi Kirilla, t. 36, Moskva 2009, s. 495–615. [Православная энциклопедия, под общ. ред. Патриарха Моск. и всея Руси Кирилла, т. 36, Москва 2009, с. 495–615.]*
- Pridatko, B. (2013). Priezd na Volyn' Antiohijskogo patriarha Grigoriâ IV. „Istoriâ ta SUČASNIŠT Pravoslaviâ na Volyni”, s. 182–187. [Приезд на Волынть Антиохійського патріарха Григорія IV. „Історія та СУЧАСНИСТ Православія на Волині”, s. 182–187.]*
- Svistun, V. (2010). Vykladčiki i vipustniki Volynskoj duhovnoj seminarii dorevolučanskogo perioda (1796–1919): novomučenniki, ierarhiâ, učenye. „Istoriâ pravoslaviâ v Volyni”, s. 84–85. Luck. [Викладчики и випустники Волинської духовної семінарії дореволюційського періоду (1796–1919): новомученики, ієрархія, учені. „Історія православія в Волині”, s. 84–85.]*
- Teodorovič, T. (1930). Počaevskaâ Uspenskaâ Lavra i ee hram. Varšava. [Тєодорович, Т. (1930). Почаєвська Успенська Лавра и ее храм, Варшава.]*
- Tripol'skij, N. (1896). K istorii derevânnogo pravoslavnogo Počaevskogo monastyrâ na Volyni. „Volynskie eparhial'nye vedomosti”, 15–18, s. 570–575, 607–617, 672–675, 687–710. [Трипольський, Н. (1896). К історії дерев'яного православного Почаєвського монастиря на Волині, «Волинські єпархіальні вєдомості», 15–18, s. 570–575, 607–617, 672–675, 687–710.]*
- Wyszomirski, T. (2011). Związki Warszawskiej Diecezji prawosławnej z Wołyniem. V: Istoriâ pravoslaviâ na Volyni. Luck, s. 93–97.*
- Zelenâ, Ū., Pidgajko, V. Jou Počaevskij. Pravoslavskââ èncikłopediâ. Texas. Moskva, s. 267–280. [Зєленâ, Ū., Підгайко, В. Йоу Почаєвський. Праваславська єнциклопедія, Техас. Москва, s. 267–280.]*
- Zelinskij, V. (2000). Očerki po istorii Počaevskoj Lavry. Počaev: Počaevskaâ Lavra [Зєлинський, В. (2000). Очерки по історії Почаєвської Лаври. Почаєв: Почаєвська Лавра.]*

Wykaz skrótów

- AAN, MWRIOP – Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
- BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
- DATO – Deržavnyj arhiv ternopil'skoj oblasti w Tarnopolu. [Дєржавний архів тєрнопіл'ської облясти в Тарнополю.]
- PAM – Pravosławne Archiwum Metropolitalne w Warszawie